

csolatban állt. Megtudjuk, hogy Budapesten az elsők között volt Németh László, aki nem csupán Miroslav Krleža és Ivo Andrić irodalma iránt érdeklődött, hanem a jugoszláviai magyar írók (Szenteleky, Szirmai stb.) iránt is és a jugoszláviai magyar irodalom talpraállítását azonnal segítette, hogy eredeti kéziratokat adott a Kalangyának s ezzel igyekezett a Kalangya és a jugoszláviai magyar könyvkiadás hadállásait is megerősíteni. A kötetben jó néhány portrét kapunk a jugoszláviai magyar irodalom művelőiről; ezek közt elsősorban a Szentelekyről, Szirmai Károlyról és Kende Ferencről biztos kézzel megrajzolt portrékat kell megemlítenünk. De ugyanilyen emberközélebről kapjuk az azóta elhunyt Veljko Petrović, Todor Manojlović és pályáján magasra felívelt Mladen Leskovac alakját. A magyar irodalomból pedig valóban hosszú lenne felsorolni azokat, akikkel kétszeri hosszabb budapesti tartózkodása és munkássága során Herceg János találkozott. (Ezek közt Tersányszky Józsi Jenő kapta a legszebb helyet.)

Az persze szinte természetes, hogy a szerző e nagyobb lélegzetű munka során egyeseket kissé mostohábban kezelt, aminek oka nyilván az, hogy kevesebbszer találkozott velük s nem volt alkalmuk megismerkedni egyéniségükkel, jellemükkel. De még így is felbőgölően pozitív műnek kell megítélnünk Herceg János visszaemlékezéseit az indulás megpróbáltatásos éveiről és arról, hogy végeredményben két világ között maradt és szíve szerint egyikhez sem tartozott — a harmadik, a jobb világ eljövételének reményében. S még csak azt se mondhatjuk, hogy nem volt igaz, mert bizony mind a két világnak voltak erényei és hibái is, amelyeket a fiatal Herceg János nagyon is éles szemmel felismert.

A könyv legfőbb értéke pedig az a szerénység, amellyel saját személyét és saját írói világát, alkotását felméri — néha talán túlságos szerénységgel. Mert Herceg János írói oeuvre-jében, elsősorban regényeiben olyan értékek élnek, melyeket kritikussai mindmáig nem tártak fel, éppúgy, mint ahogy a nemrég elhunyt Szirmai Károly »polgári« írásművészete felett is átléptek. De nem lépett túl rajta az idő. Sőt. Arany János szavaival: »Nőtön nő tiszta fénye, amint időben, térben távozik«. Talán Bori Imrere vár a feladat, hogy mindezt az egyetemes magyar irodalom felé is felfedezze és méltó helyére állítsa őket. Hercegnél persze nem ez a helyzet. Ő él és alkot és éppen visszaemlékezéseiben megnyilvánuló szerénysége, sőt a művészettel szemben kifejezett alázata az, ami ebben a kötetben szemmel látható és arra serkenti: folytassa és fejezze be életművét.

»Szeressük azt, ami a miénk« — hangzott el hajdanában Szenteleky jelszava. És Herceg János ezzel a kötetével is bizonyítja, hogy szereti mindazt, ami a jugoszláviai magyar irodalom (s ezt ma már senki nem tagadja) sajátja és érdeme. Ezért is kapta meg a napokban az első Szenteleky-díjat, ezt a rangos elismerést. Epp ezért — ismétlem — mi nemcsak emlékezéseinek újabb köteteit, hanem újabb műveit is várjuk.

CSUKA ZOLTÁN

DILEMMÁINK REGÉNYE

BURÁNY NÁNDOR: *Különszoba*.
Forum, Újvidék, 1972.

A szocialista országok egész irodalma bizonyítja a regény szociológia által is alátámasztott tételt: a jó regényhez — ez mindinkább vonatkozik a filmre is — egyformán szükség van mély emberi dilemmákra, nagy választásokra (mert csak az az ember, aki választ, aki dönt, aki habozik és kínlódik a lehetőségek hálójában, lehet regénytéma) és íróra, aki ezeket a dilem-

mákat megfogalmazza, lehetősége és tehetsége van arra, hogy megfogalmazza. És fordítva: a regény halála, ha az író úgy tesz vagy úgy kénytelen tenni, mintha dilemma nem is lenne, mintha minden világos volna, csak emberi gyengeség, az osztályharcban a másik oldalon állás, vagy valami más hasonló akadályozza az embert, hogy az egyetlen lehetséges és helyes megoldást válassza. Ebből már következik, hogy a regénynél a forma nem játék — a forma minden önállósodása, öncélúsága a tehetetlenség jele, az irodalmi értékek ellensége —, hanem a legmegfelelőbb és legalkalmasabb módja, hogy az író minél teljesebb képet adjon a dilemmákkal teli világban mozgó emberekről.

Solohov, Paszternak és Szolzsenyicin regényei éppúgy bizonyítják ezt a tételt, mint a sok értéktelen szovjet regény. De a jugoszláv regény és film is felismerte, hogy milyen nagy téma a népfelzabardító harc és minél jobban, sablonoktól felszabadultabban látták, ábrázolták az írók, minél jobban megtalálták ehhez a legalkalmasabb formát, annál értékesebb regény és film lett az eredmény. Ahogy ezt a témát megirigyelték tőlünk, mondjuk a magyar irodalom alkotói, ugyanúgy néha már mi irigyeltük tőlük a nagy emberi dilemmákat szülő korszakokat, amelyek jó regényeket és filmeket csíhítottak ki, sőt az első sikerek e téren még arra is megtanították az alkotókat, hogy értékes regényeket, filmeket hozzanak ki abból is, hogy egy népet belekényszerítettek az elveszített háborúba. Gyorsan megtanultuk azonban, hogy dilemmáért nem kell sem a múltba, sem a szomszédba mennünk — egyszerre éreztük, hogy felhalmozódtak a problémák, és megérlelődött annak tudata, hogy a győztes forradalomra nem a bürokrácia fellülkerekedése — a sztálinizmus — az egyetlen veszély, hanem a jövő társadalmá felé vezető úton még számtalanszor kerülünk választúthoz, még sokszor kell dilemmákkal megbirkóznunk, még sokfajta csatát kell megvívniunk önmagunkban és a világban.

A vajdasági magyar regény ezekkel az új dilemmákkal születik. Már a nagysikerű regénypályázaton aszerint sorakoztak az értékek — a zsüri által felállított, nemegyszer azonban attól független rangsorolásban —, mennyire emberien, milyen mélyen tudták írónk megragadni ezeket a dilemmákat, mennyire tudták ábrázolásukhoz megtalálni a legmegfelelőbb formát. Azóta már tudjuk, hogy a regénypályázat sikere nem volt véletlen — írónk csakugyan valaminek a birtokába jutottak, amit már nem lehet elveszíteni. A most megjelent két regény, Németh István *Sebestyénje* és Burány Nándor *Különszobája* azzal a biztató felismeréssel gazdagít bennünket, hogy írónk felfedezték a gazdag aranyeret, kitartóan és mind nagyobb sikerrel dolgoznak kiaknázásán.

Burány Nándor eddig is társadalmi fejlődésünk nagy dilemmájának szentelte regényeit. Helyet kapott bennük minden, ami a felszabadulás utáni korszakban lelki válságokat idézett elő, sebeket ejthetett, a problémákban elégedettség helyett problémákkal telítettette az emberek viszonyát a világhoz — a felszabadulás utáni felfordulás, a beszolgáltatás stb. Most társadalmi fejlődésünk legújabb korszakának emberi problémáiról és dilemmáiról alkotja meg regényét. Ennek a korszaknak a programatikájából, amikor az öngazgatás fejlődésének kezdeti optimista korszakát — amikor néha már azt hittük, hogy találtunk egy problémátlanul tökéletes rendszert — a problémák váltották föl, az öngazgatás iránti naív viszonyon átütött annak tudata, hogy az öngazgatás egy tökéletlen fokán — tökéletlen abban az értelemben, hogy megáll egy fokon a közvetlen termelőkhöz való közeledésben, és abban az értelemben, hogy lassan alakul ki egy-egy vállalat határát túllépő mechanizmusa — a tehetetlenség, a hatékonyság hiánya, a felelőtlenség leplezése is lehet.

És annak a korszaknak a problematikájából, amelyben már tudjuk, hogy a bürokratizmus csak egyik változata a nagy veszélynek: a forradalom végrehajtói elfeledkeznek a forradalomról, beülnek a bársony- és egyéb székekbe, saját kiváltságaikat kezdik védeni, egyéni haszonszerzésre használják fel a hatalmat, a pozíciókat. A bürokratikus korszak ennek a magatartásnak azt a változatát termelte ki, amelyben a forradalmi lendületet, a forradalmi aktivitást az elgépiesedés, vak engedelmesség, a gon-

dolgodás nélküli cselekvés váltja fel, mert ez kényelmesebb, mert az a gépezet, amely az engedelmességet elvárja, jutalmazni, kiváltságokhoz juttatni is tud. A mi korunkban ennek a magatartásnak az a változata született meg, amely a pozíciókkal jár — a régimél kisebb — kiváltságokat a harácsolással, vikendházak és anyagi javak halmozásával párosítja.

Burány Nándor, az író és regényének hősei tudják, hogy egyszerűbb továbbra is töretlenül hinni és nem látni a problémákat, vagy pedig az ellenség táborába állni és támadni a rendszert. A dilemmák akkor keletkeznek, amikor az ember látja a problémákat, de kitart a rendszer mellett, még akkor is, ha nem mindig tudja az azonnali megoldást. És nemcsak megalkuvásból tart ki, hanem azért, mert a kiváltságok, a rendszer kisebb-nagyobb hibáinak támadása valóban az osztály- és egyéb ellenség műve. A sztálini korszak igazi tragikus hősei nem azok, akik töretlen hittel kiszolgálták a rendszert, nem is a Szibériába, börtönökbe küldött mévtelenek, hanem közülük azok, akik az utolsó percig biztosra vették, hogy az igazság kiderül, Sztálin semmit sem tud minderről, és elzárkóztak rabtársaiktól, mert azok talán osztályellenségek, ők viszont hűséges hívei a szocializmusnak, vagy még inkább azok, akik elhitték, hogy a szocializmus érdekében vállalniuk kell a vádakat, önmaguk vádolásával halálba kell küldeni saját magukat.

Burány hősei is tudják, hogy a kiútnak annyi formája van: jóba lenni a kiváltságosokkal, hogy élvezzük az ebből származó előnyöket, egyszerűen ne kockáztassunk semmit, vagy lakást, kocsit, vikendházat vásárolni és elégedett lenni, esetleg fölpakolni és kimenni külföldre. De nem lennének Burány hősei, ha a menekülés bármelyik útját választanák. Regényhősökké az teszi őket, hogy nem tudnak problémátlanok lenni, nem tudják egyik megoldást sem választani.

Abból, amit egy telefonbeszélgetés vagy éppen cipőlevetés alatt végig gondol, ahogy az emlékek a mába olvadnak, ahogy a beszélgetések és a hozzájuk fűződő gondolatok, az ülésen történő dolgok és az ülés alatt elkalandozó gondolatok összeszövődnek, egy napon emberi társadalmi kép alakul ki. Előttünk áll a saját ellentmondásaiba mindjobban belegabalyodó nagyon mai ember. A társadalmi ellentmondások útvesztője: felismeri, hogy a forradalmi hagyományok, az ideológiai beállítottság tettet, határozott fellépést követel tőle. Készül is erre a fellépésre, a regényben oldalakon át az események és a beszélgetések egyaránt ezt az akciót érelik. Végül mégsem történik semmi, fel sem szólal az ülésen, amelyre egész idő alatt készül, elmarad a fellépés, ami egész idő alatt érlelődik benne. És nem is csak azért, mert fél — pontosabban csak részben azért —, hisz bármikor kimehet külföldre, ott talán még jobban is élhetne, nem is csak azért, mert így kényelmesebb, hanem mert látja, hogy a rendszer képviselőinek támadása csakugyan az ellenségnek kedvez, mert nem vállalhat közönséget az egyetemista zavargások szélsőbaloldalának szertelenségével. És egyedi ellentmondásainak útvesztője: természetesnek veszi, hogy megkíván egy tizennyolc éves lányt, vagy hogy más városokban tett látogatásait házasságon kívüli kiruccanásokra használja fel, de közben kónozza a gondolat, hogy felesége esetleg megcsalta. A regény formája nemcsak ennek az összeszövődő kettős vívódásnak az ábrázolását teszi lehetővé, hanem ehhez a vívódáshoz hozzá is simul, olyannyira, hogy mire a regényhős belegabalyodik saját belső ellentmondásaiba, már azt is nehéz kihámozni, mi mikor történik.

Napjaink dilemmáinak ennyire emberi és művészi ábrázolása Burány regényének legfőbb értéke. De amíg Németh István regényénél az az érzésünk, hogy a maximumot hozta ki a téma nyújtotta lehetőségekből, addig itt az a benyomásunk, hogy Burány a felfedezett aranyeret bányászva csak ezután hozza felszínre a legnagyobb értékeket. Ezt a benyomást csak alátámasztják néha feleslegesen didaktikus, publicisztikai magyarázkodásai, amelyek a forma további csiszolásának feladatát róják az íróra. De a benyomást még két másik dolog is erősíti. Először az, hogy Burány úgy látszik, azt hiszi, valami pozitív befejezést kell adnia, s ezért történik meg, hogy az egész regény mintha a levél szellemét árasztaná, közben azt akarja

elhitetni velünk, hogy már a levél előtti új vezetőség megoldást hozott. Másodszer: elég szűk az a világ, amelyet az előttünk vívódó regényhős lát és olvasóival láttat.

Mindez azonban nem akadályoz meg bennünket a regény értékeinek felismerésében. Csak éppen azt eredményezi, hogy még nagyobb érdeklődéssel várjuk Burány következő regényét, mert érezzük, hogy közeledik ahhoz a csúcshoz, amelyet ebből a témakörből el lehet érni.

BÁLINT ISTVÁN

KRÓNIKA AZ ÍGÉRET FÖLDJÉRŐL

GAJDOS TIBOR: *Hét szűk esztendő.*

Forum, Újvidék, 1972.

A mai újságolvasó és tévénező, egyszerűen a napi nemzetközi információ-özön konzumense egyre inkább belefárad abba a maga vállalta szerepbe, hogy naponta a jótájékoztató bonyolítását keltse. A napról napra bombázásonként reá zuduló hírózónában egyre kevésbé képes tájékozódni, egyre kevésbé képes egy-egy eseményt hónapról hónapra nyomon követni — a mindennapi szenzáció leginkább háttérbe szorítja a vajdó problémákat, az évekig húzódó megoldatlan kérdéseket.

Az öt évvel ezelőtt újra fellángolt arab—izraeli konfliktus a hatnapos háborúval megint nem oldódott meg, s a nagyhatalmak érdekszféráinak ütközése napjainkban sem kecsegtet a közeli megnyugtató megoldás reményével. Az eltelt öt év alatt a tömegkommunikációs eszközök rengeteg adatot és vonatkozást hoztak nyilvánosságra, sokat foglalkoztak a konfliktus előzményeivel, de nagyon sokszor az érdektelenség szintjére süllyedve — csak a szenzáció kedvéért — írtak például Dayanról, a félszemű tábornokról, aki mellékesen műkinceseket csempész ki Izraelből, és hasonló dolgokról. S az ügy elhúzódsásával az információk konzumense is lassan elfásult, de a sajtó mindig gondoskodott róla, hogy a mindennapi »érdekes-séggel« ellássa az olvasót.

Ilyen időszakban, amikor a világhözvélemény érdeklődését is már csak a szinte mindennapos repülőgéprablások tartják életben a közel-keleti ügy iránt, jelent meg Gajdos Tibor *Hét szűk esztendő* című könyve. A mű az irónak és családjának hét évig tartó izraeli tartózkodását mondja el abban az időszakban — 1950-től 1957-ig —, amikor még frissek voltak az első arab—izraeli összecsapás emlékei, és amikor már ott parázslottak az 1956-os nagy nemzetközi világválság csirái.

Krónikáról van tehát szó, egy európai, zsidó származású család tagjainak hányattasáról, akik a nagy világegés után úgy hitték, hogy Izraelben még megtalálhatják az ígéret földjét, hogy az 1948-ban megalakult zsidó állam végre hazát ad a fasisztoid rendszerek által üldözött és genocidnak alávetett, félig kiirtott európai zsidóságnak. Nem nehéz elképzelni azt a lelkiállapotot, amikor fél Európa még romokban hevert, hogy egy Csillagbörtönt is átszenvedett és életben maradt, »kétes származású« — nemrég még üldözött — zsidó ember a sok évszázadig áhított Izraelben vélte remélni emberi méltósága megvalósulását, életének kiteljesedését.

A nagy áradatban tehát ő is útra kelt, mint annyian mások, akik voltak elég erősek — vagy szerencsések — ahhoz, hogy egy Dachau vagy